

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 21. АВГУСТА 1894.

ПЕСНИШТВО

ПОСЛЕДЊОЈ ЛАСТИ

Ћутиш под стрехом, жмиркаш очицама,
Тресеш се тихо од јесење студи,
Влажна криоца ветрић милује ти,
Диже ти перје на црнкастих груди'.

Али ти немаш воље да полетиш
За бубицама и за другим пленом —
Природа дрема, јер већ облак ниски
Суморно чами на рамену њеном —

Полети, тицо, за другама твојим,
Док нису ветри снегове донели.
И ја бих с тобом, да имадем крила,
Ал' Бог ми другу судбину удели:

Дању да гледам кроз узано окно
Увео вртић и небо без сјаја
И како листак опада за листом,
Окружен мраком, досадом без краја;

Ноћу да слушам пун слутње и без сна
Плач голог грања и борбу ветрова
И како дуси циче и јаучу
Ломећи трску са ниског ми крова . . .

Ленскиј

ОКОВИ

I
Влатно јутро сија —
Лет', пчелице, лет'!
С багреника на зову
Па на бресквин цвет —
Мед из даље мири,
Што га цветак има,
Цвет недарца шири
Па те жељно прима —
Ал' има цветова —
Еј, чудан је свет!
Допашћеш окова
Горак ће ти бити мед —
Лет', пчелице, лет'!

II
Вихар диже крила
Лет', јуначе, лет'!
Од моме до моме
Са цвета на цвет —
Док упадох часом
Крилати витеже
И главом и пасом
У љубавне мреже —
Сад мед сџан пијем,
Мрзак ми је свет,
Кидам се и вијем —
Још ми злоби гласак клет:
Ајд, јуначе, лет'!

Ленскиј

ПУТНИК

У природи милој, ће се груди крепе,
 Ја пољане гледам и сеоца бјела,
 Са поздравом слатким тичје пјесме лепе
 Љуба се и звони околина цјела.
 Са цвјетом се цвјетак грли
 К'о да зборе тајну неку,
 Сребрен поток пољем хрли
 Љубећ валом траву меку;
 А вјетрићи бујни са гора и виса
 Лепршају крилом и на грађе слећу
 И с пуним путиром свјежега мириса
 Губе се по класју и шареном цвјећу.

Тамо пак у хладу, што га липа пружа,
 Слатко чедо спава покрај стада бјелог,
 На уснама њеним гори румен ружа
 И љева се сладост од пољупца врелог;
 Распуштене лепе власи,
 Таласа се бјело њедро
 К'о лагани тичји гласи
 Кад поздраве небо ведро.
 А из густе траве, што се код ње свила,
 Препелица драга пјесмицу јој вије
 Па се нагло прене и развије крила
 И у житно класје бјежи па се скрије.

Бјежи и ти, моме, бјежи, да не гледим
 Твоје рујне усне и бјелину груди,
 Твоју лепу чедност поштујем и штедим,
 Но човјек са срцем може да полуди...
 Опиће се душа млада,
 Замаглиће око моје,
 Па посрнут' могу тада
 На пребеле груди твоје;
 Јер су твоја њедра, твоје усне мале
 Врело бујног миља, пехар рајске сласти,
 Од које се силно здраве груди пале
 Муњевитим жаром несавладне страсти.

Алекса Шантић

Т О Б О Г З Н А

ЦРТИЦА ИЗ МОСТАРА

Б вала се Јелка.
 Кад јој је умро отац, било јој је
 управо петнаест година, а тада је узе
 амица Станиша у своју кућу.
 — Сироче је, вели, а своје ми је, па ми
 је севап.
 И тако она стече нова оца и мајку, па
 чак и красну сестрицу — Љубу.
 А, Бог и душа, гледали су је сви, као да
 им је од срца отпала, па су јој у свему угађали.
 Ако је Љуба обукла кумашли хаљине, обу-
 кла је и она; ако је Љуба добила нов фес са
 златном граном, добила је и она; ако је Љуба
 имала макар шта ново, имала је и она, па
 било то скупо или јефтино.
 — Не ћу ја да она на ме зажали! вели
 Станиша.
 — Тако је! прифаћа његова Мара.
 — Ја... ја ћу јој бити прави отац.

— И ја права мати.
 А Јелка и Љуба пазиле се као праве се-
 стре. Није ти друкчије, него је вазда била једна
 уз другу као шипка уз бубањ.
 Тако, на прилику, сједе оне па везу, док
 Љуба отури ћерђеф па се окрене Јелки:
 — О, Јелка!
 — Шта је?
 — Јеси ли свршила?
 — Са' ћу.
 — Хоћеш ли да ти помогнем?
 — Нека, нека, могу ја и сама.
 А Љуба скочи, сједне покрај ње те стане
 гледати вез.
 — Е, видиш, ово ти не ваља -- вели јој.
 — Које?
 — Ев' ово. Видиш, ова грана треба да иде
 вако, а ти си је заоблила.
 — Их јадна, па шта ћу сад?

— Чекај, ја ћу ти ујдурисати.

И за час ти Љуба доћера ону грану, па нема тога, који ће познати, да је била рђаво извезена.

Е тада нико није сретнији од Јелке! Стала па грли Љубу, грли је и љуби, чини ти се, изјешће је од милине.

— Баш ти фала! Баш ти фала!

— А што ми зафаљујеш?

— Па кад си ми намјестила! Видиш, ја бих то тако оставила па бих се обрукала.

— Не ћеш се ти обрукати, док је мене! — вели Љуба, па се опет загрле као да су баш најрођеније сестре.

Други пут опет Јелка скухала чорбу, па је пресолила, те тако донела на синију.

Станиша сркну од оне чорбе, па се одмах намрачи, као да ће му снијег из очију ударити.

— Ко је варио ову чорбу? — упита.

— А што? — пита Љуба.

— Ето што! Пресолили сте је па не ваља ни за црна ђавола. Вако не би ни крмку изнијели а не мени.

Јелки удари пламен уз образе, па као да да ће јој сада крв из њих процурити, а очи јој се за час напунише сузама.

Љуба то опази.

— А зар је баш тако рђава чорба? упита.

— Ја шта је.

— Е, 'прости ми, а ја сам је варила.

Станиша је погледа љутнуто:

— Та видим да си ти, јер и не гледаш шта радиш.

Док Јелки удрише сузе:

— Није она... ја сам...

И ту зајеца као да ће се удушити.

Сад Станиша погледа у њу па у Љубу, а за час му нестане онога облака са чела и он развуче уста, те мигну на више десним брком, а тако се смијао.

— Па не треба да плачете — стаде их умиривати. — Сада сте пресолили, а други пут ћете боље гледати и пазити. Је ли тако?...

Кад би дошла нећеља, онда би-се њих две лијепо оправиле, па изишле на врата...

Е, ту је било право уживање!

Оне тек што стану, а по читава јата момака, све кршнији од кршнијега, окупе се око врата, па ти ту замећу свакаквијех шала.

А оне се тек осмјешкују, па ни једна не ће ни ријечи да проговори, јер то није ђево-

јачко... Ама чим би дошао Јово Милинков, одмах би и њима било мало друкчије.

Није шала, био је то момак прикладан, као други Милан Топлица.

Погледаш га, па не знаш, шта би прије на њему обегенисао: или стас, или лице, или глас...

Све му је било прекрасно!

И он ти се увијек сврне њима.

Дође, па лијепо стане уз дирек од врата, те их тако гледа.

— Шта сте данас радиле? — пита их.

Оне се само загледају, па се осмјехну.

— Што не говорите? — понови он.

— Па... стајале смо... одговара Љуба.

— А јесте ли се наћосале?

— Па... ето.

Јово се тада уфати за лијеви брчић, па га увија, увија, док га лијепо не уфитиљи, а узгред се мисли, шта би проговорио.

— Ево лијеп дан! — отвори најпошље.

— Лијеп! — вели Љуба.

— А ја мишљах да ће бит' кише. И тако је засушило.

— Јес'!

И опет ушуте.

Он бијаше заустео да рекне још коју, ама некако не могаше. Погледа их још мало, па се одмаче од дирека.

— Да иђем — рече — много сам остао.

Други пут ето ме опет.

Па одмах пође даље.

А оне се обје промоле кроз врата, па га прате очима све док не замакне у сокаке.

— Е баш је кршан! — вели Љуба.

— Кршан! — вели и Јелка.

— Па како лијепо говори!...

— Па како милосно гледа!...

На томе би се и свршило...

Поред свега тога, што се оне тако пазиле, никада не споменуше једна другој онако што год ђевојачки — на прилику што о момцима. Готово да су се стидиле једна од друге.

Оно Љуба је кушала толико пута, да Јелки све искаже, ама некако није могла...

Док једном и то издуши.

Тако њих двије дошле у башчу, па сјеле под једну велику мурву.

Била је лијепа љетња вече. Около њих на све стране била је тишина, она блага тишина, која је ашицима најпријатнија.

И оне се бијаху распричале у крупно.
Говориле су час о овоме а час о ономе.
Кад нешто паде Љуби на памет.

— О, Јелка! — рече.

— Шта је?

— Бога ти, да те нешто питам, ама да ми право кажеш.

— А шта?

— Хоћеш ли ми казат'?

— Хоћу, ако знам.

— Душе ти, јеси ли ти кога обегенисала?

Јелка порумени. Обори очи у траву, па стаде да чупка крај од своје бошче.

— Јеси ли? — пита Љуба.

— Ја... ја... нијесам.

— Баш?

— Ни... нијесам — вели, а све се више мијења у лицу.

— А ја јесам — рече Љуба.

Јелка је погледа.

— Ти?

— Јесам, младости ми!

— Их, па што ми нијеси прије казала!?

— Па... тако.

— А који је то?

Љуба зину, па баш да изговори, а нешто јој паде на памет.

Узе Јелку за руку.

— Ама да никоме не кажеш.

— Никоме!

Љуба се тада примаче још ближе, па као да се боји да је ни трава не чује, прошапћа:

— Е па... Јово.

Срећа што бијаше мрак, а да је било друкчије, Љуба би одмах опазила, како Јелка поблиједи као самртник.

— Јо... јо... во? — промуца она, па некако промукло, као да је неко уфатио те је дави

— Је ли кршан? — запита Љуба.

Јелка не одговори. Ни сама није знала ће се и како се налази.

— Што не говориш? — пита Љуба.

— А шта? — трже се она.

— Па ваља ли?

— Ко то?

— Их, па Јово!

— А воли ли те он? — упита Јелка.

— Воли јакако!

— Оклен то знаш?

— Дао ми је синоћ прстен.

— Дао ти?

— Јес'!

У исти час викнуше из куће Љубу.

Она скочи:

— Никоме не кажи!

Па отрча у кућу.

Јелка је још мало стајала као нијема. За тим се извали на траву, а сузе јој ударише на очи као киша.

— Зар он? Зар он? — поче јадиковати.
— Он да се жени, а ја га јадна волила више него вас свијет... Камо среће да ме је гром ударио, да ме Неретва понијела, а да ово нијесам чула!... Па коју да узме?... Љубу!... И Љуба да пође за њ а'вамо ми као сестра!... И ја да то гледам?... И ја да јој зацјевам у колу?... Не могу... не могу!... Не ћу... не ћу, кад су ме преварили!... А ко ме преварио?... Јово?... С њим никад ни ријечи нијесам прословила... А Љуба?... Она и не зна, да је он и мени драг!... Ама опет шта ће она за њега?... Што ће?... Зар да она буде сретна, а ја да кукам као црна кукавица?... Мрска ми је... Мрска ми је, кад ми њега отима... А да јој га иштем?... Не ће га дати... не ће... не ће, јер ме не воли! А ни он ме не ће... не ће!...

Тако је она остала до касно у ноћ.

Час је сједила, час је лежала, а час је ходала по башчи као бјесомучна... Сијевала је очима као лавица, кад јој ко хоће да отме младе, чупала је цвијеће и газила га... Све је чинила као у лудилу!

Док најпошље пође у кућу.

Ишла је полахко као дупеж, најприје у авлију, па онда у готовну кућу.

Ту је био густ мрак, да не видиш ни прста пред очима.

Она запали кресавицу, полахко приђе серђену па отолен узне нож.

А тада се крену уз басамаче, па све на прстима, бојећи се, да је ко не чује.

И тако дође пред Љубину собу.

— Да је убијем као кучку! прошапћа она, онда полахко уфати за штекавицу и отвори врата.

У соби бијаше опет мрак, само што је кандило горило и просипало врло слабу свјетлост.

Јелка стиште нож и пође напријед.

Управо пред ногама јој спавала је Љуба мирно на душеку. Глава јој бијаше пала под

јастук, једна јој рука дошла под браду, а другу пребацила на страну. Лице јој се заруменило а на устима јој је као увијек лебдио овај весели осмјех.

Јелка је погледа за час, погледа је, па јој паде на памет, како су обје тако спавале све до данас. Паде јој на памет и Љубина шала и маскара, па њихово миловање, па јој паде на памет и амица Станиша и његова Мара... Паде јој на памет њихова доброта.

И Јелка се опет освијести...

Погледа око себе, баца љутито нож у крај, леже поред Љубе па је стаде грлити...

* * *

Опет је лијепа љетња вече.

Мјесечина обасјала, да би могао паћи и иглу на земљи. Вјетар полахко пирка, а и славуј почео да извија своју пјесму. А Љуба загрлила свога Јову, па сједе на пенџеру:

— Боже мој, лијепе вечери! вели она.

— Баш је лијепа!

— Хај колико сам 'вакије' вечери провела са покојном Јелком...

Растужи се па уздахну.

Док је Јово пригрли:

— А, Бога ти, знаш ли, шта је било Јелки, па се 'нако за час разболи? запита.

— То Бог зна! рече Љуба, привијајући се уз њега...

Свет. Ђоровић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Наставак)

IX

13 јула

д неколико дана амо никако да се осмелим па да се латим пера. Не знам, шта се збива; не знам, какав је то зао дух ушао у двор те сад као да су све душе помрачене, сви карактери поштрени и сва срца преображена — еј, осим мога.

Први знаци тога преображаја показали се још онога вечера, који је у мени оставио онако блажен и — као што се бојим — варљив утисак.

Кад сам се растала од господина d'Éblis те се под прозорима дочекаонице придружила Сесили, опазила сам, да се нешто љути на мене, па сам је запитала, шта је узрок. Као што се то код ње већ мора, дуго сам је молила, док ми је рекла; но како сам ја навалила, повуче ме она до јоргована па ми се ту са озбиљношћу и горчином, које су са свим необичне биле у њеним устима, стане тужити, како сам ја неверна другарица, како њене интересе савршено занемарујем, како јој поверење омањујем и бог зна у чему уживам, а она је међу два своја обожаваоца у страшно мучну, шта више смешну стању те тако рећи лебди у ваздуху. Ја сам сагла главу под том олујином и у потаји сам сама себи признала, да сам те прекоре мало и заслужила, јер сам се у последње време одиста бавила више својим него њеним интересом. Умирила сам је колико сам могла, говорећи јој, како је избор тежак и обећајући јој, да ћу се за који дан с њом коначно по-

саветовати и гледати, да свладамо заједничку нашу неодлучност.

У исти мах као да се господин d'Éblis и господин de Louvercy много озбиљније споречкали. Са чега? Нико ми није знао рећи. Само сам од госпође de Chagres дознала, да се господин de Louvercy, који је после оне мале сцене са Сесилом отишао био у своју собу, вратио у двориште, да је ословио господина d'Éblis, чим сам се ја од њега растала, те су онда обојица отишли у мрачни дрворед. Онда је онда било речи међу њима двома; госпођа de Chagres каже, да је глас господина de Louvercy издавао готово махнит гнев или бол. После су ћутећи заједно прешли преко дворишта и господин d'Éblis подупирао је свога пријатеља, који као да је ишао још мучније но иначе. На неколико минута после тога одазвали су до њега госпођу de Louvercy, јер јој је син добио жестоке болове у живцима. Због тога се два три дана није јавио међу нама.

И господин d'Éblis нас је за то време здраво пренебрегао; скоро је по вас дан седео код свога пријатеља или с њим лутао по пољу, тако да смо га виђали само о ручку и вечери. Био је необично тужан и ћутљив; његово понашање према мени као да је било усиљено, говорио је са мном са неком необичном, готово извештаченом хладноћом. Да могу и помислити, да је у његовој препирци са Рожером било разговора о мени те да ме је Роже оклеветао

у господина d' Éblis, ја бих заиста то и веровала. Али то не могу ни замислити. Но ма шта да је био узрок њиховој препирци, није никаква трага оставио међу њима. Њихово пријатељство шта више као да је топлије но икада; помислио би човек, да је још појачано новом каквом везом. Та се фина разлика нарочито види на Рожеру, који је у свом понашању према господину d' Éblis некако пажљив пренапљив, као да хоће нешто да заглади. Свакако је он неправо учинио. Али само шта?

Госпођа de Louvercy зацело то зна, јер је још замишљенија но обично. И моја се мајка задала у мисли па чак и господа de Valnesse и њихове сеestre седе по кутовима па сневају.

Што се мене тиче, о својим осећајима не ћу много да говорим. Ја сам се у етиру уздигла била до звезда; наједаред ми посекоше крила те падох опет на земљу. То је све. Трудим се, да забравим блажену обману једнога тренутка; али не могу да је забравим; па бојим се, да је не ћу моћи нигда забравити.

X

22 јуна

Да нисам преухитрила, што сам тако брзо престала надати се? После оне тајанствене олује чини ми се да се све враћа на старо. Јамачно је господин d' Éblis имао какву повелику непријатност те је тај осећај с почетка превладао све друге и с муком је команданту пошло за руком, да га се отресе. Но најзад је ипак мало по мало разагнао облак те као да му се са свим вратила његова пређашња унутрашња слобода. Од некога је времена шта више увео наново стари обичај, да поверљиво и љубазно проћерета са мном, но при свем том ја још једнако налазим, да је нешто турован и усиљен, кадгод је са мном. Свакако под својом озбиљном спољашњошћу крије врло много веселости, коју Сесила нарочито вешто уме да пзмами. То фантастично и мило, простодушно и весело чељаде занима га и развеселава га. Он и мари и не мари за те ћуди, за те умиљате и шарене луткице, у којима се она често јавља.

Јуче у јутру на пример била је наумила, да опроба пушку и своју вештину у шуми, што граничи на парк. Ми смо сви били с њом: господин d' Éblis, већ као војник, био је изабран за вођу те опасне експедиције. Зечеви су трчали по шуми као мишеви по амбару. Излишно је рећи, да Сесила није убила ни клетога зеца, но за то мало те није обогатила господу de Valnesse, који се одмах пењали на дрво, чим она зашне пушку.

Кад смо се са тога неплоднога похода весело

враћали путем што просеца шуму а лепо је угажен, опази Сесила наједаред на сред пута загаситу земљану музлицу

— Гле! рече наједаред — ено се онде она музлица укипила сама.

Како се још љутила, што није имала среће са зечевима, дође на ту мисао, да се оштети музлицом; брзо нанишани па одапне пушку.

И одиста се музлица распаде у црепе а читав се поток млека разлије по земљи. У исти мах се појави мала млекарица, коју у први мах нисмо били опазили. Беше то мала сељакиња од својих десет година, којој је плаву косу покривала нека врста мараме, као што је носе калуђерице. Кад је видеела, шта јој се десило музлици, диже кукавица обе руке над главом па их опет спусти; час два стајала је као запањена а онда бризне у плач и стане нарицати како ће је мати тући.

— Не ће, не ће, није те ни бриге! рече јој Сесила. Ја ћу ти платити млеко.

Па кад је видеела, да на дну разбијене музлице има још доста млека, повиче:

— Баш као што ваља! И онако сам жедна као курјак!

Сagne се пажљиво, дигне дно музлице са земље, метне га на уста па халављиво стане пити млеко; кад се мало напила, одахне, а кад је видеела, како сви гледамо у њу, насмеши се тако, да јој се указале све рупице на лицу. Баш је дивна била са црепом у руци.

За тим поче на ново пити. Кад је загасила жеђ, било је још млека у црепу.

— Ко ће? запита.

Смеђи господин de Valnesse одушевљено узме цреп па га принесе устима.

— То стоји двадесет франака! рече Сесила.

Смејући се извади господин de Valnesse свој новчаник па јој даде један лујдор.

Сад је ваљало да пије плави господин de Valnesse.

— Двадесет франака! понови Сесила. Сад ви, господине команданте! рече за тим господину d' Éblis, који није могао да изађе из свога чуда.

— Ја не волим млеко, госпођице, рече он; али ево мојих двадесет франака.

Сесила тутне сва три новца малој млекарици у шаку.

— Ево ти, рече, па више не плачи!

То рекавши цмокне довојчицу у оба образа па онда поћемо даље. Сесили као да нешто није било право: после неколико корачаја рече господину d' Éblis:

— За што нисте хтели да пијете млека, господине команданте?

Као што сам већ имао част рећи Вам, не марим за млеко.

— Немојте лагати! Био је то само нов прекор. Кад дођемо до десетого, мало ћемо стати, је л' те? У осталом се не љутим на Вас. Шала на страну, али осећам, да много добијам у Вашем друштву, господине команданте. Још који дан те строге дисциплине па ћу постати право мало савршенство!

У тој је шали било више истине, но што је она по свој прилици и слутила. Она веома поштује господина d' Éblis и жаца се њега. Чисто и не знајући пита га очима, шта он мисли, кад она што рекне или се макне па често усред какве лудорије застане, кад на његову лицу открије ма и најмањи знак негодовању. Па и кад мало зашкрипи зубима, тек се покори. Једном речи, подлегла је — као у осталом свако — утецају тога чврстога и благога карактера, тога отменог, мало поругљивог духа. Кад би могла непрестано бити у друштву господина d' Éblis, то би зацело било спасоносно по њу. На целом свету осим њега и мене не познајем никог, ко би имао ту моћ над њом. Еј, ако икад — ако икад сач, у који сам се ја уљуљала, постане јава, онда ће тај мили створ, опкољен пријатељством нас двоје, утецајем нас двоје, одиста, као што сама рече, постати право мало савршенство и то најмилије од свију савршенстава!

XI

26 јула.

Још сам са свим узбуђена. још сва ван себе од разговора, који сам овај час имала са Сесилом. Како ми је ономадне пребацила, то сам се обновљеном ревношћу опет латила да посмотрим и проучим, који од господе de Valnesse вреди више. По што сам све добро промислила, претпоставила сам господина Ренеја, који одлучно није тако лакоми-слен као брат му Анри а уз то је још отворенији од њега. Баш сам сад — после доручка — у по-таји дошапнула Сесили, да имам нешто да јој кажем.

— Тако? Е па лепо! одговори ми сухопарно. А шта то?

— Но па... оно, што си рада да знаш.

— Ја нисам ништа рада да знам!... Но, де да чујем!

Мало изненађена са тога почетка одведем је под јеле у парку.

— Но, слатка, рекох, ја сам изабрала.

— Одиста? А баш си дуго требала.

— Тим је бољи избор! одговорим ја смејући се. Па онда јој станем причати, о што сам све за-

пињала, и наведем јој све разлоге, који су говорили у прилог господину Ренеју.

Са особеним изразом у лицу, са стиснутим уснама, са немирним погледима слушала ме је Сесила а уз то је овде онде сунцобраном ударала о грање по дрвећу. Кад сам ја довршила, рећи ће:

— Штета што се мени други боље свиди!

— Који други?

— Но па Анри!

— Није баш ни тако велика штета, јер, као што сам ти већ рекла, ја међу обојицом видим само незнатне разлике, које човек једва може да опазити, па како су им једнаке прилике, својства и врлине, то је јасно, да ту сме бити одлучан и меродаван само твој лични укус.

— Дакле ти, поче опет Сесила, ти би пошла за господина Ренеја?

— Није реч о мени.

— Али би ли ти пошла за њ, кад би те за-просио?

— Не бих.

— Што не?

— Што га не љубим,

— То је толико, што те није достојан... а за мене је, велиш, добар.

— Слатка, одговорих јој мирно, ако ти је по вољи, одложићемо овај разговор за други пут, кад ти будеш боље воље.

— Не! повиче она, жестоко машући сунцобраном. То је одиста невероватно — управо ме вређа, како сви једва чекате, да ме се опростите... моја тетка, мој отац... па још и ти!... У осталом ја нисам ваша робиња... девојке се не удају силом... а ја кажем отворено, слатка, као што ћу рећи и оцу и тетци: ја не ћу да се удам!

— Ништа лакше, него то, чедо моје!

— Сто пута волијем ићи у калуђерице, у манастир!

— Опрости, слатка, не у манастир, него у лудницу ваља да идеш... Међу тим идем ја у своју собу.

И збиља пођем. Моје је стрпљење баш велико, али се већ није могло да одржи. Но Сесила ме ухвати за раме.

— Шарлота, не иди од мене! Та ја сам тако несрећна!

Па ми се по нежној својој навици плачући обеси о врат.

Ја сам била сва претрпула; јер кад рече „Та ја сам тако несрећна!“ нешто сам страшно почела слутити.

Она да ме задави милујући ме а ја најзад прошаћем:

— Но шта је? Шта ти је?

Она одмахне главом и испрекиданим, промуцаним речима одговори:

— Ништа... ништа... ја не знам... не знам заиста!

Кад сам видела, да се мало прибрала, поново навалим на њу питањима; за један час је оштро погледала у мене, као да се решила, да ми саопшти неку тајну; за тим уздахне дубоко па ни да би речи.

Најзад јој пође за руком те ми наведе неки тобожњи разлог узбуђености и збуђености својој.

Догод је, вели, из далека гледала на удадбу, мислила је о њој безбрижно као дете; но све што се већма приближује и што чврћи облик добија, тим она све више појми озбиљност њену те се страши одлуке, која ће решити, да ли ће у животу бити срећна или несрећна. Завршила је с молбом, да је пустим, да се још неколико дана предомисли.

Ја сам гледала да јој предочим, да она ту господу сувише дуго куша те ће њих двоје наједаред изгубити сву наду па отићи, ако се она скоро не реши.

— Тим боље! Срећан им пут! — рече на то Сесила.

Вратимо се у кућу те ја одмах одем горе у своју собу; једва сам чекала да будем сама те да мало уредим и умирим своје мисли.

Не могу никако; збуњена ми је глава, збуњено ми је срце... Да бар могу да оно не помислим о Сесили! Њену напрасну равнодушност према господи de Valnesse, њене речи, њено ћутање, њене сузе могу само на један начин да разложим... она љуби господина d'Éblis или бар мисли да га љуби. То је њена тајна... БлагИ Воже! Је ли то могуће?... Од свију болова, који могу на ме наићи, од свију јада, које може да замисли моја уобразиља, то би било нешто најтеже, нешто најгоре. Сесила и ја супарнице! Љубомора међу нама двома! Бој, у којем морам жртвовати најверније пријатељство или највредију љубав! Да страшна искушења!... Па не могу се више ни помолити Богу, да ми уштеди то искушење... оно је дошло... оно је ту!

Могу радити што хоћу, могу се Бог зна како трудити, да мисли своје уздигнем — ипак не могу пожелети, да његова љубав буде подељена... не могу! Све, што могу чинити — а то ћу и учинити — то је, да ћу тај бојак бити са најнепрекорнијом искреношћу и поштењем, да не ћу рећи ни једне речи, која би могла шкодити Сесили, али и ни једне,

која би могла мени сувише хаснити — у осталом могу само са расцвећеним срцем, али и са мирном савешћу чекати, док он не изабере једну од нас... Кад би изабрао мене, Сесила би без сумње грозно морала патити — сиротица! Али ипак мислим — колико је ја познајем, како је живахна, нежна, али и нестална — да би се утешила — ја никада!

С почетка га је срце више вукло к мени него к њој. Женско се у тим стварима никад не вара. У осталом опазила је то и моја мајка; а онда мислим и ја — ма да му ни из далека нисам равна — да међу нама двома, међу нашим карактерима има више хармоније. Јесте да сам опазила да је хладнији према мени од оног лепог вечера амо, кад смо се онако добро разумели; но мора да га нешто тишти. Од тога се доба мало више забавља са Сесилом, или, боље рећи, посматра је са више радозналости; но ја мислим, да га она више развећељава, но што му се допада... Међу тим — ко зна?... Еј моја кукавна, драга Сесила, како ли ми чиниш на жао!

Зову ме да се прођемо. Ићи ће с нама и господин d'Éblis. Сад, кад су ми се отвориле очи, може ми најнезнатнија прилика, најмања маленкост бити нешто, што ће решити ствар.

XII

Исти дан у вече

На тој се шетњи чудно нешто десило Сесили. У два сахата сели смо на кола да се одвеземо до пароха, који нас је позвао да пецамо рибу. Његова кућа, одмах поред цркве, на неколико је километара далеко од двора а лежи на обали малене реке, која, како ми се чини, утиче у Еру. Половина друштва поседа у башту, која као острво улази у реку, па се даде на пецање. Господин d'Éblis, госпођа de Chagres, њен муж и ја остадосмо на гробљу у порти. Црква, која је сакривена међу дрвећем, јесте леп неимарски споменик из петнаестог века а препрата њена и прозори јој јесу прави бисер фино цизеловане готике. Господин d'Éblis био је наумио да је прецрта. Донели су нам столица те се окуписмо око њега, стадосмо пратити његов рад и дивити се светлуцању на води и по шипражју. Био је диван дан. На крај пута, што води дуж порте, има стар мален дрвен мост а према нама, на другој страни, диже се стеновит брежуљак са зеленим врхом. У све смо то ми гледали, седећи под старим растом.

Не прође дуго а наједаред ево ти Сесиле, којој се већ досадило пецати, но канда и то, што онде не беше господина d'Éblis.

Као лептир стане летуцати око њега; после

стане трчати по порти и полугласно читати патрисице по гробовима. Но наскоро јој пажњу привуче нешто друго. У селу је неко био умро те је напред гробља ископан био гроб, који је Сесилу необично стао занимати; по што му се приближила неколико пута пола радознано пола немирно, мало се по мало осмели па хтеде да погледа на дно. Но то је било потешко, јер је гроб свуд унаоколо био опкољен гомилом ископане земље и шљунка, који су под ногама понуштали. При свем том је она хтела да уради, што је наумила, па да би се без опасности могла нагнути над гроб, ухвати се једном руком за врх малена кипариса, који је био на суседном брежуљку, а другом се руком ослони о свој сунцобран. Ми смо видели, како је нагла своје вито попрсје те радознано стала завиривати у гроб. Господин d'Éblis махне свој посао и једним погледом схвати тај чудновати приказ, који је био осветљен сунчаном светлошћу: дивно тело нагнуто над мрачни гроб, младо свеже лице пола се смеши а пола је исписана на њему зебња. Нагло преврне један лист у својој цртанци, као да је брзо хтео на другој страни да ухвати ту слику. За тим се наједаред дигне па повикне:

— Пазите, госпођице! Тако Вам Бога, пазите!

У исти мах смо сви били скочили. Кипарису, за који се Сесила ухватила једном руком, исекли су то јутро радници око гроба скоро све корење те сад попусти па се нагне за Сесилом; у исто се време и земља испод њених ногу откотрља, Сесила изгуби равнотежу, крикне, пружи руке па је наједаред нестане у раци.

Ми смо потрчали, што смо брже могли, а наишао на нас осећај, који је тешко описати. Мени је било као да је кроза ме од главе до пете пројурила хладна муња. За час смо били онде. Кукавна се Сесила била дигла па је стојала непомично, са расплетеном косом, сва збуњена, а гледала у нас са неким чисто махнитим смешењем.

Господа de Valnesse су, као и ми, на њен крик били дотрчали па су сад прилично збуњено предлагали, како да се сиротица најлакше извади из страшнога гроба. Пружали смо јој руке доле, али узалуд. Та зна се већ, како су нам гробови обично дубоки. Неки су од господе предлагали, да донесемо уже, други су опет били за столице или лесте; међу тим је Сесила била у нервозну узбуђењу, које је могло постати опасно, ако се сувише отегне.

Мирни и заповеднички глас господина d'Éblis уђутка све; он нам даде знак, да се уклонимо.

— Дед, госпођице! — рече смејући се. — Не

треба то одмах изгубити главу... луда шала, тај случај... мало само хладнокрвности па сте на пољу. Ја сам добар гимнастичар. Сад ћете видети! Пазите! Пустите да Вас оберучке ухватим под пазуху!

На ископаној се земљи спустио на једно колено па дигао Сесилу за плећа, смешећи се на њу и храбрећи је својим погледом; лагано се за тим исправи сам те је тако и она могла чврсто стати на земљу. Но у исти мах посрне, очи јој се заклопе те је тако лежала непомично, бледа као крпа, са полуотвореним устима.

— Кад опет дође к себи, рече нам господин d'Éblis, не сме више бити овде... Ја ћу је однети онамо преко у вотњак... онде је лепо.

То рекавши, понесе онесвеслу Сесилу на рукама па изађе из порте а ми му с оне стране друма отворимо врата од вотњака. Баш кад се он сагнуо да је нежно спусти на траву, отвори она очи па га за један тренутак погледа без свести; онда дође са свим к себи па се насмеши на њ.

— Увек као отац према мени! прошапће.

За тим опет склопи очи па наново онесвесне.

Дотле су донели били воде. Ја јој пошкропим следе очи, мало јој попустим хаљину, па то је брзо доведе до свести. После четврт сахата пошли смо у двор. Целог смо се пута трудили, да тај догађај начинимо смешним, па смо се шалили, но није нам пошло за руком да са свим одагнамо сујеверни утисак, који је догађај тај учинио на Сесилу. Ма да је покушавала да се с нама заједно смеје, била је ипак бледа и замишљена.

Можда ће том случају имати да захвали своју срећу. Ја сам ишла поред господина d'Éblis, док ју је носио на рукама па сам видела израз његова лица, кад се нагао на лепо, спаваћиву главу; није то био само израз симпатије и саучешћа, био је то израз најнежнијега дивљења... Без сумње чак у слабости тога нежнога чељадета, којем вазда треба заштите, лежи моћан мамак за јаку душу.

Еј, моја Сесила, промисао божји тебе ја изабрао.

XIII

30 јула

Нема много новине. Сесила се све већма сагиба под иго и моћ господина d'Éblis, то већ пада у очи и већ сав свет опажа то. Не знам, шта да мислим о њему. Он ми је загонетка. Истина је, да се на њему према Сесили види радозналост, живо интересовање, па чак и оданост; али, како се мени чини, нема ништа, што би — једва смем да кажем — личило једном од оних погледа, којима је пре тако често гледао у мене и које и сад још по који пут као да опазим. Чак и глас му, кад говори са

мном, некако особено звони, а кад говори са Сеси-
дом, није тако. Како ли је њему у срцу?

Јутрос сам шетала по парку па сам се непре-
стано питала то те то; шта више признајем, да сам
мало и плакала, ма да иначе писам брза на сузама.
Али то непрестано потајно узбуђење, које ме мучи,
скривени рат са најбољом другарицом, унутрашње
борбе међу мојом савешћу и мојом дужношћу и мо-
јим пријатељством, цело то мучеништво — та то и
није ништа друго — грозно је потресло моје живце.
На једном савијутку усамљенога дрвореда, којим
сам шетала, опазим на једаред госпођу de Louvercy,
па кад сам нагло обрисала сузе, учини ми се, као
да госпођа de Louvercy, која је своју мараму носила
у руци, ради то исто, што и ја. И она је дотле
плакала; но није се могла прибрати тако брзо као ја.

— Затекосте ме у очајању, рече она.

— Да није господину Рожеру горе но обично?
запитах ја.

— Телесно није... али ме његово душевно ра-
сположење доводи до очајања... Неколико дана,
од како је пристао, да у нашем друштву потражи

мало разоноде, мислила сам да с те стране опајам
да је нешто боље; али сам се преварила... Ја шта
више мислим, да је то, што је наново ушао у дру-
штво, двогубо му изнело пред очи грезоту његове
немоћи те само још појачало његов бол и осећај
понижености... Ви то не можете знати... али ја,
која сам сваки дан сведок томе — сваки час наиђе
на њега бес и горчина, која ме застраши и као
матер и као хришћанку... Еј, слатко моје дете, рече,
ухвативши ме за руку, у таквој нас несрећи може
утешити само Бог!... А он у њега не верује —
или, што је још горе, ропта на њега! Од цркве
бежи као ђаво од крста... Само кад би хтео један
једини пут да се помоли Богу, био би мирнији, ако
не и утешен, то сам сигурна... Али не ће... а
баш ме воли... но никад још, од како је страдао,
нисам га могла намолити, да се помоли Богу... а
баш сам га клечећки молила... не ће па не ће!

Кукавна жена зајеца од све душе. Кад се испла-
кала, погледасмо једна у другу те нађосмо бар не-
што утехе у том, што нам се ојађена срца наша
приближише једно другом.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЧЕШКА КЊИЖЕВНОСТ ГОДИНЕ 1893

ОД ЈАРОСЛАВА КАМПЕРА

Tout comprendre est tout pardonner.

Ко познаје чешке малене, или боље рећи ма-
личне политичке, социјалне и просветне прилике и
небројене потешкоће, које из њих резултују, појми-
ће много што шта, на што ће други можда пре-
зорно слегнути раменима. Са свим је наравна ствар,
да ће малена књижевност створити пре што зани-
мљиво, него знаменито. Чешки се таленти не могу
развијати тако слободно као таленти у других на-
рода; они су питомији, плашљивији. Тешки терет
чешких неповољних прилика смета им полету. Чим
се макну да црпу са врела савременога живота,
свуд се спотакну. Тим се разлаже чудновата чиње-
ница, да се чешки национални живот а нарочито
чешке хиљадугодишње борбе о екзистенцију једва
огледале у чешкој књижевности. Сад је дабогме
друкије. Чешка књижевност не живи сад више до-
садашњим идиличним назови-животом, не марећи за
савремена врела питања. При првом јуришу модер-
них тежња срушила се трула романтична зграда и

није остало ништа од ње до сама прашина. Та по-
беда истине свакако се има свести на проучавање
модерних страних (нарочито руске и северних) ли-
тература. То проучавање узима све више маха. Ки-
нески зид, за којим су чешки старозаветни књи-
жевни пророци затворен држали сав душевни живот
народни, најзад је пробијен те кроз пролом струји
свеж, слободан зрак. На пољу чешке писмености
већ се развија пупољак, из којег ће се негда рас-
цветати јака, модерна и национално-индивидуална
уметност. Садашња периода чешке књижевности
може се сматрати као стадијум прелаза. Свуд ври
и кипи те није чудо, што садашњост у Чеха тек
мало што зрело уме да роди.

У песничтву (у ужем смислу) влада још увек
стара школа. Њој припадају најбољи чешки песни-
ци: *Јарослав Врхлицки*, *Сватоулук Чех*, *Јулије*
Цајер и *Ј. В. Сладек*. Осим од Врхлицкога није
године 1893 ни од једнога изашло повеће дело. Не-
уморни пак рад Врхлицкога донео је чешкој књи-

жвности године 1893 осим многих, понајвише извршних превода и есеја три свеске песничких дела. Књигу своју с натписом „Моја соната“ даровао је Врхлицки чешком песништву поводом свога четрдесетог рођен-дана. Но и та књига и остале две („Чкаље са Парнаса“ и „Лутања краљице Мабице“) ништа не мењају песничку физиономију Врхлицкога, која је позната и ван граница његове отаџбине. Његов значај за чешку књижевност још није по заслуги оцењен. Но толико стоји, да је он највише допринео, да се срушио кинески зид ограничености и заслепљености, да је чешкој појезији отворио нове хоризонте и донео јој нових идеја.

Од његових многобројних епигона свакако је најзначајнији и најоригиналнији *Ј. С. Махар*. Махар је особена песничка душа. Као бомба пукла је пре својих шест година његова прва књига посред конвенционалних песничких продукција. У њој је било много извештачене блазираности, много набубана кинизма, али то је баш било нешто, за што Чеси донде нису знали. Та Хајновска иронија, те blasfемije, које би биле достојне једнога Ришпена, биле су нове за Чехе. У први мах није чешка критика знала шта да почне с Махаром. Но онда се подиже веома лепо инсценована бура озлојеђења и љутње — наравно само с тога, што је песник био тако безочан, да отворено каже горку истину. Међу тим је Махар остао онај стари па је писао даље. Данас је већ себи извојевао угледно место на чешком Парнасу и чешко му песништво може рећи хвалу за неколико својих најбољих производа. И године 1893 изашле су од њега две нове књиге. Његови „Пролетњи сонети“ (исто тако као и раније изашли његови „Зимски и летњи сонети“) крај свих појединих лепота нису бог зна шта, али политички његови спевови „*Tristium Vindobona*“ на правди су учинили сензацију. Махар живи у Бечу те је ту имао најбољу прилику да позна жалосно политичко стање свога народа. Он сам своје најновије спевове карактерише као „два три топа са напуштене ведете на Дунаву“ Кад човек у руку узме коју књигу од Махара, мора бити спреман на то, да ће уз најлепшу појезију морати приде узети и мало прозе. Махар наине воли да тумара по границама песништва. Тако и у најновијем делу. Но кад се човек на то не осврне, онда је „*Tristium Vindobona*“ дивна књига. Песма у њој „На Каленбергу“ спада неоспорно међу најбоље песме у чешкој књижевности. Од Шилерове познате речи о народу феачком амо није мекушни Беч, што само тражи уживања, боље био карактерисан, до у тој песми.

Од осталих песничких појава ваљало би можда

још споменути само *Таборскога* „Мелодије“, *Јаромира Борецкога* символистичке песме „*Rosa mystica*“ и суморне, песимистичне песме *Мрстикове*.

Много је повољнија билансија чешке прозе. С године на годину чешка је проза све дубља, све зрелија, све истинитија. И код Чеха данас пуна фантазије и шарена радња није главна ствар у роману. Ни Чеси не ће више бог зна каквих заплета, бог зна каквих ефеката по што по то ни фризираних лутака, које говоре паметно а остају лутке, па биле у униформама биле у радничким блузама; и Чеси сад хоће обичне људе такве, какви су, са свим врлинама и пороцима им. Те измењене прилике морају чешки модерни приповедачи узети у обзир па они то и чине, осим врло мало њих. У те изузетке спада *С. Хелер*, један од најплодовитијих приповедача старије школе. Његов, године 1893 изашли, роман „*Господин марки*“ врло се угодно чита но то је и једино, што човек на њему може похвалити.

Од млађих писаца на првом месту ваља споменути *Карела Клостермана*, песника Шумава. Клостерман је веома занимљива појава. Најпре је писао немачки па се тек после дао на чешку књижевност. Његов је стил још и данас скроз и скроз немачки. Уједно није модеран уметник у пуном смислу. Реалиста је само у дивним, пластичним описима природе. Но има наде, да ће постати модеран уметник У свом новом роману „У рају Шумава“ описује живот немачких сељака Шумава тако истинито и пластично, да се човек не може да отресе моћна неког утецаја. Мора човек познавати скице из Шумава од Јос. Ранка и Ад. Штифтера па тек онда може довољно оценити Клостермана. Клостерман стоји више него та двојица, куд и камо више.

На пољу приповетке из народног живота радили су уз Клостермана с успехом још *Карел Рајис* и *Јан Хербен*. Земљиште Рајисовим приповеткама јесте свет сиромашних становника на Крконошима. Рајис је веома даровит приповедач и психолог. Хербенове скице „На селу“ говоре о жалосним приликама јужно-моравскога села. Хербен има оштро око за социјалне и просветне неприлике те врло вешто спаја чисто белетристични елеменат са етнографским. Од *Игњата Хермана*, једног од првих поборника реализма, изашле су две нове књиге: „Честити Пражани“ и „Срећа на дому“. У обема се показује Херман као изврстан познавалац с једне стране прашкога народног живота а с друге стране као изврстан познавалац тако знане „тихе кућевности“.

С одличним се талентом срећамо у псевдонимном

Мартину Хавелу, чија је прва књига „Из мемоара Филипа Коржинека“ начинила сензацију. То су три приповетке, које нам пред очи износе „угодности“ сиромашна ђака, који се тавори као домаћи учитељ. У књизи је тој криво описано све понижење и презрење, које такав кукавац мора да трпи, јер му дају да осети, да му се чини „добročинство“. Тај кукавни филозоф Коржинек јесте тип. У њему се родио осветилац многобројним сапатницима његовим. Његови су „Мемоари“ ђушка у лице чешкој „гојазној буржоазији“. Веома је карактеристично за чешке прилике, да се писац, који прича што је сам доживео, мора крити под псевдоним, да не би изгледао — незахвалан!

Вешт је приповедач и *Бождан Камински*, који је као појета мање срећан. Његова недавно изашла приповетка „Меценат“ јесте гриска сатира на много и многог чешког „пријатеља уметности“. *К. М. Клаека* нова новела „Најзападнији Словенин“ мало је у лаж утерала наде, које је човек стављао у њега на основу прве његове књиге. Нејасна, збркана радња, смеса халуцинације и истине прилично је на дугачко и на широко овде исприповедана.

После дуга времена изашла је опет нова књига од *Кв. Ф. Ренатуса*. За његове се „Пролетње буре“ у главном може рећи да су лепо дело, нарочито с тога, што сачињавају драгоцен песнички прилог историји чешког национално-политичкога васкрса.

Скроз и скроз оригиналан је *Виљем Мрстик*, уз *Г. Јароса* и *Ј. К. Слејжара*, од којих године 1893 није изашла ни једна књига, најзнаменитији таленат међу млађима. Мрстик је зрео, веома даровит уметник и изврстан стилиста. Образовао се делима Емила Золе, Достојевског и Лава Толстоја, које је од чести сам преводио, много је читао, много размишљао и тек се по темељној студији дао на посао. Он је индивидуалан, као ни један други у Чеха, фин посматрач, који види и оно, што би се другом измакло, и изврстан психолог. Његова књига „Сенка“ садржи диван, из живота узет низ скица, роман му „Santa Lucia“, ма да у главном није пошао за руком, ипак има красних појединости и свакако је веома занимљив. То је историја сиромашна ђака, који идејал старог Прага са сто торњева исто тако носи у срцу, као Талијанац идејал Санте Лучије. Ђакела долази у Праг, да се ту промучи и најзад да умре од глади. Књига је пуна инвективâ на Праг, у којем писац види само велику баруштину, из које се шире отровне мијазме. Па ипак се види, како страшно љуби исти тај Праг и како га у исти мах, кад га проклиње, уједно и благосиља. Описи у тој књизи су јединствени

у својој врсти у чешкој књижевности, то су праве слике речима. Мрстик осуђује садашњи систем учења исто онако одлучно као Киланд и полемизује са самим Толстојем. Одлучно нема право, што тако напада не чешку метрополу, али је свагда оригиналан и занимљив. Једном речи: дивна књига, ма да је красна приповетка истог писца „Бајка у мају“ много лепша. „Santa Lucia“ је готово непреводива, тако је стил особен, тако сензитиван у својим импресијонистичким пасажама.

Уметник, који озбиљно узима своје задатке јесте и *Јос. Мерхауг*, чији роман „Змија“ даје разлога лепим падама.

Лепих су ствари иначе писали још: даровита госпођа *Габријела Прејсора*, *Ед. Јелинек*. *З. Винтер*, *Иг. Хорица*, *Алојз Мрстик* и други. Од најомиљенијих чешких приповедача *Алојза Јираска*, *Ф. Херигеса*, *М. Т. Симачка* и *В. Космака* нису године 1893 изашле никакве самосталне књиге.

Чешка драма није године 1893 имала баш особито срећну годину. Двојицу од њених најбољих заступника *Ф. В. Јержабек* и *Л. Струпежничког* отргла је смрт. Из оставине Струпежничкога приказана је с великим успехом драма „На валдштајнском мајдану“. То је уникум у чешкој књижевности, драма без љубави, а одаје, да је постала услед студије Ибзенових драма. Од даровитог *Ф. Кс. Свобода*, чија је глума „Правац у животу“ године 1892 увенчана била наградом, приказане су године 1893 две нове драме. Комедија у пет чинова с натписом „Распадај“ говори веома вешто о узроцима пропадању сељаштва и имала је управо буран успех; но његова глума „Под игом лакомства“ са свим је промашена. Свобода суверено презире и најпростија правила драмског називања; то је модерно, али опасно.

Од *Карела Легера*, који је и као епичар врло омиљен, давана је страшна натуралистичка драма „Слепац“, која се расплини у чудновату песничку апотеозу. *Кс. Меуџард* написао је фино замишљену шаљиву игру „У сенци гилотине“. Нова драма од честитог романсијера *М. А. Симачка* „Други зрак“ добила је године 1893 награду но још није била приказана. После прве Симачкове драме „Свет малих људи“ може човек с интересовањем очекивати приказ „Другог зрака“.

На крају ваља још споменути, да су Чеси једва једаред добили прву модерну историју своје књижевности, која је изашла из опробаног пера *Јарослава Влачека*. Коларов јубилеј, који је славан год. 1893, изазвао је силне књижевне есеје. Од ових ваља нарочито споменути радове дра *Јос. Јакуцица*.

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

„ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША“

ИЛИ

„ПРВА БИТКА НА СЕНТОМАШУ ГОД. 1848“

После онога, што сам у 28 броју овогодишњег „Стражилова“ о овом питању већ рекао, не бих више одговарао, да оне изјаве и тврдње у 28, 29 и 31 броју овог листа не дођоше са онако одличне стране, као што је у погледу догађаја из покрета 1848—49 г. личност г. Јована Стефановића Вилоског. Али овако сам приморан, да у овом питању и ја своју последњу рекнем.

Што се тиче познавања ратних догађаја из онога доба, то је г. Јован Стефановић Вилоски истина ауторитет; али се овај ауторитет апсолутно може односити само на оне догађаје, у којима је он лично учествовао или очевидац био. Све друго пак могу и они решетати, који су у оно доба били још деца, само ако имају основанијих доказа за подлогу својим тврдњама.

Тиче се питања: да ли је покојни ц. и кр. потпуковник Стеван Сурдучки на дан прве одбране Сентомаша 2 (14) јула 1848 г. лично био у Сентомашу или није. На основу онога, што је сам Сурдучки рекао, изјавио сам ја у „Летопису Матице Српске“, књ. 178, стр. 136, да јесте а госп. Мојо Медић, у 26 бр. „Стражилова“ од ове године, и г. Јован Стефановић Вилоски, у горе споменутим бројевима овог листа, тврде да није. Мора се, дакле, запитати, ко има право?

Ни овом приликом не ћу истицати многа своја разлагања и рефлексије. Место тога навешћу оно, што је сам покојни Сурдучки рекао.

У своје већ познатом *званичном* извештају, из Чуруга 20 јула (1 августа) 1848 год., бр. 15, на главни српски одбор, вели Сурдучки о првој одбрани Сентомаша, 2 (14) јула 1848 год., међу осталим, ово:

„После непријатељског нападенија на сентомашки стан 2. јулија о. г. нисам могао од важни послова и раздјеленија под мојом командом стојећом војском исто нападеније доста точно*) описати, које ево сад као што сљедује.

30. јунија т. г. добијем вјеројатно извјестије да непријатељ намјерава с великом његовом силом на Сентомаш ударити, гди сам пре 4 дана и чрез искусног инжинира г. Хенкел један обкоп за 3 тона

*) По овоме изгледа као да је Сурдучки о првој одбрани Сентомаша српски главни одбор укратко већ пре известио био.

Зфунтовна и један бфунтовни сградити дао, који је стан на дан С. Апостола Петра и Павла освећен и добио име *Србобран*, и у који до 400 војске спремити се може. Исти дан на моје предложеније одредјелио је Високославни Главни Одбор Карловачки једну дивизију петроварадинске регименте, под командом врлог и храброг Србљина г. Теодора Боснића, који исти дан пред саму ноћ у Сентомаш с војском стигне, *гди и ја* са два храбра Славјанина Пољацима г. Гонжаровски и Вноровски, у 10 сати ноћу *присигм*. Сутра дан т. ј. 3. јулија т. г. јавише наше предстраже да се непријатељ са три стране к нашем стану у Сентомаш т. ј. из Бечеја, пешака и коњаника, из Хеђеца сами коњаници, а из Врбаса са пешаци и коњаници, приближује... (даље): непријатељи почеше викати јај Иштен, тако јако *да смо сви у обкопу стојећи чути могли и гротом се насмејали*... (даље): и сотим будне Сентомашком нападенију конец у 11 сати пре подне, јер непријатеља нигди више не видимо, њега гонити *нисам допустио, јер сам моје мало число војника одморити и у овој равници штедити за добро нашао*... (најпослед): Исти дан у 9 сати у вече стиже ми вјест из Чурушког логора на јарку, да је непријатељ из Фелдвара, кад му је вјест из Сентомаша дошла да су одбијени, уадио, на које, знајући ову важну точку обдержати, кренем петроварадинске војнике у 12 сати ноћу из Сентомаша с тим тврдим намјеренијем са зором на непријатеља ударити и из Фелдвара избацити, но тек у 5 сати у јутру доспем у Чурушки логор на јарак и увидим да је доцкан, а и моји војници утрућени, и тако ји оставим да се неко мало време одморе и за будуће борење приправе, које је заиста 5. о. м. на Фелдвар сљедовало...“

Већ сам и у „Летопису Матице Српске“ (књ. 178, стр. 135) напоменуо, да је овај извештај штампан у „Летопису“ за 1851 г., II св. (84 књ.), стр. 103—109, дакле у времену, кад су догађаји из 1848—49 г. још у свежој успомени били, те се какав фалсификат није могао лако објавити, а даље и у II књизи (1879 г., стр. 97—103) Здравковићевог превода „Српски покрет у јужној Угарској“. Накнадно сам нашао, да се тај извештај штампан налази још и у I књизи (1870 г., стр. 111—115), а по овоме већ и у „Вјеснику“ за 1848 г., дакле у

оно доба, кад се још лакше контролисати могло, да *или је тај извештај истинит или не.*

Године 1880 написао је потпуковник Сурдучки своје „Догађаје из српског покрета у Угарској 1848 и 1849 год.“ После његове смрти († 14 (26) маја 1884 год.) ови су „Догађаји“ штампани у „Нашем Добу“ за 1889 год. У 95 броју тог листа читамо, осим осталог, и ово:

„Сад долазе војне операције у вашем издању о догађајима српског устанка.*) На стр. 34 о битки у Сентомашу изостављено је, да је од одбора у Карловцима мени као команданту Бачке и шајкашког батаљона и целог кордона од Титела дуж Тисе и Францканала, заповеђено да са два послана инжињера Пољака: *Гонжаровског* и *Вноровског*, последњег као топције, одмах одем у Сентомаш и по регуларној системи Сентомаш обшанчим. По смислу те заповести истог дана стигнем на конач у Сентомаш и још оно вече обиђемо све подигнуте шанчеве, без сваког правила као прост јендек подигнуте... (даље): У три сахата изјутра 14. јулија јаве предстраже, да се непријатељ од Бечеја, Фекетића и од Н. Сада приближује, али *ми смо* целе ноћи били на опкону. Око 4 сахата поче непријатељ бечејске стране из топова ватру и кумбаре на Сентомаш бацати издалека тако, да су све у Кривају падале... *у то време и ја сам био ту*... Исти дан, кад се непријатељ удаљи и ми се осведочимо, да је он позицију са свим оставио, оставио Сентомаш с војском, то јест 2 компаније Варадинаца под командом стражмештера Томе**) Боснића, мало оделење шајкаша и неколико Србијанаца, и дођемо 14. јула п. с. кал.***) у логор код Чуруга на Јарак против Фелдварцу, где се један дан одморимо и после поноћи 17. јулија ударимо на Фелдварац. У 10 сати остави непријатељ место и попали, како ће без напандајалашке Францканал прећи... О тим биткама има извештаја и у карловачкој архиви, ако се то тамо може још у целости наћи“.

Ја мислим, дакле, да се више не може сумњати,

*) Не знам какво је то дело, на које се Сурдучки позива, али мислим да је то неки извод из Павловићевог превода „Срби у Угарској“ (Н. Сад, 1883 г.), где се на 242—243 стр. спомиње прва одбрана Сентомаша.

**) Томе.

***) Треба, као што смо видели, овде да стоји: „15 јула по новом календару“.

У Прагу, на Преображење 1894 г.

да је покојни ц. кр. потпуковник Стеван Сурдучки на дан прве одбране, т. ј. 2 (14) јула 1848 год., лично био у Сентомашу. Та Сурдучки је био већ онда стари официр, а честит и озбиљан човек, јер му је онда било 56 година, па не можемо претпоставити, да је он са својим извештајем од 20 јула (1 августа) 1848 год. обмануо главни српски одбор, и да је пред своју смрт што лажно написао.

Овај извештај Сурдучкога и његови „Догађаји“ бележе нам уједно и дан, којег је он напао и јуришао на Фелдварац, као и то, за што није још у Сентомашу писао на патријарха своју опширну релацију о сјајној одбрани Сентомаша, а даље још и то, кад је и за што је он после ове одбране (2 [14] јула) Сентомаш оставио. Та не смемо из вида изгубити, да је Сурдучки онда био народни командант све Бачке, те је као таки и у оквиру своје службене дужности могао и без нарочите патријархове заповести ићи од једне позиције до друге.

Да су Срби Фелдварац збиља 5 (17) јула 1848 год. напали и заузели, дознајемо још и из једног писма једног официра са противничке стране, из Старог Бечеја, од 8 (20) јула 1848 г., које је писмо штампано у „Abendblatt der Wiener Zeitung“ од 29 јула 1848 год. (п. н.), бр. 117, стр. 462—463, а на српском језику у Здравковићевом преводу „Српски покрет у јужној Угарској“, I део, 1870 год., стр. 115—117, као даље и из званичног издања „Chronologische und alphabetische Zusammenstellung aller seit dem Jahre 1848 auf verschiedenen Kriegsschauplätzen vorgekommenen Affairen etc.“

Па кад су Срби Фелдварац заузели 5 (17) јула, онда се са овим не слаже оно, што г. Стефановић Виловски о овом догађају спомиње на стр. 28 својих „Erlebnisse“ или на стр. 30 „Изъ живота“, а и у „Стражилову“ за 1894 год, бр. 28 и 31, где се мисли, да се ово догодило или истог дана, кад је и прва одбрана Сентомаша била (2 [14] јула), или још пре. Ако је г. Стефановић Виловски већ 3 (15) јула 1848 г. био са Сурдучким и у Чуругу („Стражилово“, 1894 г., бр. 28), онда не знам како му је већ тога дана могао причати о јуришу на Фелдварац и водити га на то бојиште („Стражилово“, 1894 г., бр. 29). А кад је ово последње истина, што верујем, онда је овај њихов састанак у Чуругу могао бити тек 5 (17) јула или још доцније.

А. Ђукић

СЛОВЕЖИЊА

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Симеон Кончар. Свети Сава, српски учитељ и просвјетитељ, написао — у спомен 300-годишњице славења моштију св. Саве. Издање српске штампарије у Загребу. Загреб. Српска штампарија 1894. Стр. 80. Цијена 20 новч. или 40 пара динарских. — Вредни учитељ С. Кончар познат је у последње време као ревностан раденик у историји нашој. Из његових се чланака види, колико се трудио писац, да упозна изворе наше историје и најновији метод испитивања њених опскурних проблема У нашој специјалној историји то је веома тежак посао са нестаница ваљаних извора и хронолошких комплетних споменика. Но Кончар се ипак, и ако не са свим, попео на висину данашњих резултата у раду на историји нашој. Моменти, с којима он рачуна, нису толико културни, колико чисто историски, хронолошки и археолошки. Ово делце, којему исписасмо горе натпис, састављено је популарно и као таково приступачно је широј читалачкој публици. Градиво је поделио писац овако: напред су две, три речи, управљене читаоцу, где писац оправдава своју тенденцију, с којом је ово написао, и наводи изворе, којима се послужио. За тим као неки опћи увод из пет одељака има натпис: *Поглед на хришћанство Срба прије св. Саве* (стр. 5—14). Увод је тај историске нарави. Доста је јасан и прегледан. Иза тога иде главни посао под именом: *Свети Сава српски учитељ и просвјетитељ* (стр. 17—80). То је градиво поделио писац на XVI чланака, и то: I Младост св. Саве (стр. 17—18). У кратко се говори о рођењу, родитељима и детињству св. Саве. II Св. Сава бјежи у Св. Гору (стр. 19—24). III Св. Сава постаје калуђер. Његов калуђерски живот. IV Немања се закалуђери и одлази у Св. Гору. V Немања и св. Сава оснивају Хиландар. VI Немања проглашен свецем. Хиландар средиште старе српске књижевности. VII Св. Сава рукоположен за свећеника и архимандрита. VIII Св. Сава улази у Србију и мири браћу. IX Св. Сава учи народ и оснива самосвојну архиепископију српску. X Србија се увисује на краљевство. XI Св. Сава излази пред непријатеље српске. XII Св. Сава учи народ. Плод тога рада. XIII Св. Сава путује на Исток и обилази света мјеста. XIV Св. Сава путује по други пут на Исток. Његова смрт. XV Краљ Владислав преноси мошти св. Саве у Србију. XVI Поговор. — Градиво је zgodно разређено, а описано је веома просто, као што треба за народ, цело је прожето поучном тенденцијом. Књижица би zgodно пристајала уз издање Коњевићеве закладе „Књиге за народ“. Језик је у руху јужнога разречја. По где-где би се тек могло нешто писцу омавити махом формално, нешто тек духу српскога језика противно. Тврдо н. пр. негодно је обличје глагола: *васпитати*, прем да се јако одомаћило у говору, где би могло и остати, но у књижевном језику је архајстична формација, коју би ваљало заменити zgodнијим чиме, и то или ту реч заменити са свим другом или јој променити облик у новији: *успитати*; ср. *ускре* м. *васкрс*, *уздих* м. *ваздух* и др. Израз *кадар бити* с. inf. не треба употребљавати у књижевном језику, него глагол *моћи* с неодр. начином. Личну заменицу као субјекат српски језик не трпи, кад није на њој особити нагласак или ако није супротност у лицима;

те с тога не ваља реченица на стр. 20: А ноћу искраде се он из своје дружбе итд., особито после реченице: *Изамоли се Растко у лов. Придев строг* ваља заменити којим другим, јер му обличје не одговара законима српске фонетике. Скраћене облике глагола *зети* с негацијом ваља увек писати одвојено: не ћу итд., а не састављено. На стр. 27 се поткрала писцу дијалектична недоследност у гл. *видити* м. *видјети*, или као што писац пише: *виђети*. На страни 29 назива писац св. Јована Златоустог „Златоустим“ м. *Златоустим*. Нема узрока томе. Из облика *пишчева* могао би ко лако мислити, да је св. Јован „златних усана“, а не „златних уста“ (*χρυσόστομος*), а то није. Писац је хтео фонетички да изведе „Златоусни“ из етимолошке формације *Златоуст-ни*, но то није потребно, јер ми имамо адјективних формација са *-уст*, н. пр. *тврдоуст*, *мекдоуст*, *лепоуст*, па таке и *Златдоуст=χρυσόστομος=лепоуст*. С тога је *Златоусни* излишна новотарија. Писац врло радо употребљава „ну“ и онде, где нема толико адверсативне снаге, као *но=али*, па још са споредном реченицом у почетку перијода, н. пр. *ну јер* итд. (стр. 41). Место облика *мошти* ваљало би по законима гласовним писати: *м ђ и*. Место *у ничем* на стр. 48 ваља *ни* у *чем*. Израз *бити зависан* од — није српски. Место речи *зава* боље је *служеба*. Адјектив *грдан* не значи у српском језику *огроман*, *тежак*, већ *погрдан*, с тога *м грдне* ране ваља *тешке* ране. Осем ових ситних опазака све је иначе добро и одабрано. Књига је лепа лектира за народ. Као такову је препоручујемо свакоме, а особито нашим народним школама.

А. П.

Јово Ђ. Пантелић. Две приче: Јединац и Анђица. Испричао — — Београд. Штампано у државној штампарији краљевине Србије 1894. Цена 0.60 дин. или 30 новч. Стр. 75. Ове су две приче прештампане из „Дневнога Листа“. Обе су само чеда најобичније фељтонске књижевности. Прва од ових „Јединац“ (стр. 5—23) је пишчев лични доживљај, која је он доста zgodно описао у облику приче и уплео у њу неколике рефлексije, које побуђују саучешће. Каузална веза између сна и јаве на први поглед потхрањује предрасуду и за то негодно пристаје причи овој, и само по својој описној природи има важности у толико, у колико одговара реалној истини, ако јој одговара. Уверени смо о томе из речи самога писца. Догађај је иначе из обичнога друштвеног живота и као лични доживљај је вероватан. Ова прича пружа читаоцу више афекта, него забаве, више моментаног потреса, него трајне поуке. — Друга, „Анђица“ (стр. 27—75), слика с Приморја, такођер је једна од пишчевих успомена из млађег доба. Ова прича носи на себи тип натуралистичан и буди такођер у човеку пре афекат него ли трајну забаву; добро је, што још има дидактичне тежње за живот женскиња и опћи морал. Поука би била за живот та, да се породична срећа темељи на моралу и добром владању. Обе приче могле би се лепше испричати, да је приповедач вештије руке, иначе су овако обе приче тек ипак пуки описи, са мало рефлексije, мотивације и одабране тенденције. Дикција и језик у обема причама кипти грешкама и ортографичним и фонетичним, и етимолошким и морфолошким, и синтактичним и стилистичним, и дијалектичних инконе-

квенција има много. Мало би места било у обичну приказу, кад бисмо хтели те све грешке наводити. Longum est enumerare mendas. Садржина и спољни облик ових прича ни мало не стоји у међусобној сразмери. Због језика, који је у њима баш покварен, не можемо приче препоручити тим пре, што им садржина није нешто ретко и noch nie da gewesenes. Turbata turbant, corrupta corrumpunt! А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— 43 и 44 свеска књиге за народ, које издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића, доноси седамдесет и две *Доситејеве басне*, што их је одабрао и за народ удесио Тихомир Остојић.

— Изашла је девета књига књижевних радова архимандрита Нићифора Дучића. У тој је књизи „Историја српске православне цркве од првијех десетина VII в. до наших дана“. Књига је ова изашла на свет преко реда, као и осма, а штампање јој је потпомогнуто са 500 динара из црквеног фонда у Србији.

— Јован (Јанко) Кнежевић, апсолвиран слушалац више педагогије, члан педагошког друштва „Verein für wissenschaftliche Paedagogik“ и друштва „Wiener paedagogische Gesellschaft“, предлаже у нашим листовима да се изда књига „Српски књижевници и књижевнице и радови им“, како би се видело, „који је правац у нашој књижевности највише а који најмање заступљен, који пак никако или којим правцем ваља поћи а који напустити те да створимо такову књижевност, какову као образован народ треба да имамо“. Предлаже уједно и формулу, по којој би се то дело спремило и издало. Мисли даље, да би се „морао саставити повећи одбор из равних крајева, где Срба имаде, те који би по могућности купили из својих крајева писце и дела, или би се њима слало те би они по азбучном реду стављали. Или би — вели — ову задаћу могло примити које од наших књижевних друштава, н. пр. Матица Српска или Књижевна За друга па би се њима слала имена писаца и радова“. Кнежевић, „потпуно убеђен у важност и нужност издавања споменутог дела“, мисли, да ћемо тако видети „да л' имамо књижевности и писаца, у каквом саразмеру стоје писци са литературом, да л' можемо рећи е имадемо литературе, у ком правцу кад више, кад мање и т. д.“. — Ми са своје стране велимо на све то, да смо куд и камо већма „убеђени у важност и нужност“ систематски и научно написане историје наше књижевности, него што мислимо, да би Кнежевићев предлог довео до какве веће сврхе, но што је прост, како Немци веле, Nachschlagebuch. Оно, што Кнежевић мисли да би се тим путем постигло, захтева мало друкчији рад.

С М Е С И Ц Е

(*Железнице на свету.*) По подацима, који се налазе у часопису „Archiv für Eisenbahnwesen“, било је концем године 1891 на свету гвоздених путева у дужини 635023 ки-

лометра. Од тога било је у Америци 341393, у Јевропи 227995, у Азији 36396, у Аустралији 19743, у Африци 10496 километара. По томе у Америци је више гвоздених путева него скупа у осталим деловима света. Међу јевропским државама у Немачкој је највише гвоздених путева, јер има 43424 километра, па онда долази Француска са 37071, Велика Британија са 32487, Русија са 31071, Аустро-Угарска са 28066, Италија са 13186, Шпанија са 10131, Шведска са 8279, Белгија са 5307, Швајцарска са 3279, Холандија са 3079, Румунија са 2543, Португалија са 2293, Данска са 2008, Турска са 1769, Норвешка са 1562, Грчка са 915, Србија са 540 километара. Број свију локомотива на целој земљи срачунао је на 117200 а концем год. 1891 капитал уложен у гвоздене путеве, у локомотиве, вагоне, зграде итд. био је 67500 милиуна форината.

(С проповеднице о позоришту.) Да ли ће енглеском позоришном животу што помоћи, кад са проповеднице свештеници праве пропаганду за ваљана дела а одговарају свет да не иде у позоришта, у којима се приказују којекакве ништарје? То је најме урадио парох Percy Dreager у цркви Queen-Victoria-street у Лондону. Ликови, које човек види на позорници, проповеда он, не живе, или су претерани зликовци или исто тако претеране доброћудне луде. Један једини данас инвеси лица од крви и меса, лица са правим, истинитим животом, а то је — Хенрик *Ибсен*. Нема право — вели — ко тврди, да је он неморалан, он је реалиста, који природу тачно фотографише. Али — али — наставља дабогме наш попа — ни Ибсен није још доста добар за енглески народ. Видите — вели — Норвешка је земља са самим осредњим главама, у којима нема ни труни од шевљења за оно, што је идејално. Те тако ни обична лица Ибсенових драма нису обични тип Енглеца, јер Енглез је човек топла срца и велика духа! Тако тај енглески попа. Шкотски пак неки лист пронашао је, да је Ибсен по својој прабаби Wenche Dishington пореклом од шкотске краљевске породице. Тај лист узима, да је први Dishington 1720 године дошао у Норвешку а он да је пореклом од попе Томе Dishington'a, који је око половине седамнаестог века живео у Шкотској. Но то у толико није истина, што је већ 1665 било Dishington'a, који су рођени били у Норвешкој. У осталом је прабаба Ибсенова била дваред удата и у другој је линији постала прамајка породици von der Lippe.

(Енглески хонорари.) Роман госпође Humphry Ward „David Grieve“ донео јој је 17000 фуната штерлинга. То је донело скупо издање у три свеске. Но има и јефтино издање за народ, од којег је одмах први дан прошло 11000 примерака. Романсјé Hall Caine склопио је уговор, да ће написати три романа и на то је добио 7000 фуната капаре. Ван Енглеске једва ко и познаје Hall Caine'a. Његова су дела све сами сензациони романи.

(Где се родио Колумб.) Христóфор Колумб родио се у Савони код Ђенове. Повеља једна која је нађена у архиви академије историских знаности у Мадриду, доказује то.

САДРЖАЈ: Песништво: Последњојласти. Окови. Путник. То Бог зна. Дневник једне жене. — Књижевност: Чешка књижевност године 1893. Књижевна полемика: „Тодор Боснић и — одбрана Сентомаша“ или „Прва битка на Сентомашу год. 1848“. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фр. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. на по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожња у Београду.